

ZEUS SUNAĞI

Sefa TAŐKIN

Bugün temelleri Bergama'a, aslı Berlinde bulunan "Zeus Sunağı", Anadolu insanının alınteri ve hüneriyle yaptığı "eşsiz güzellikte, erişilmez yücelikte bir şaheserdir."

Bundan ikibin yıl önce "Bakırçay ovasında yaşayan Bergamalılarının" canları, kanları pahasına yaptıkları bu başyapıt, yurdu uğruna savaşan ve kazanan insanların evrensel onurunu simgeler.

Dünyada, geçmişten günümüze kalan ender antik yapılardan biri olan Zeus Sunağı, işçiliği ile, insanların sevgiyi ve nefreti, acıyı ve sevinci, vb. taşa oyduğu görkemli bir anıttır.

Zeus Sunağı insanlığın başlangıcından bu yana yaptığı varsayılan dünyanın yedi harikasına üstün gelecek, belki de "Sekizinci Harikasıdır".

Heykellerinin yüzleri Ege güneŐiyle yıpranmış, mermer direklerine Bakırçay havası sinmiş Zeus Sunağının bugün, yalnız temelleri Bergama'dadır.

Yüzyirmi yıl önce, Abdülhamit zamanında, tarih bilincinin eksikliği, üzerinde yaşanan toprağın değerinin farkına varamama, bazı Alman uzmanların kurnazlığı "Zeus Sunağını Bergamadan Berline taşımıştır."

Bugün, "kendi kültürlerinin Bergama'da yaşamış kültürlerin toplamı olduğunu bilen Bergamalılarının" en büyük isteği Zeus Sunağının, olması gereken yere, "Bergamaya geri dönmesi ve bugün hala yerinde duran temelleri üzerinde yükselmesidir".

Zeus Sunağı, Bergama Akropolü üzerinde yine yerini almalı, ayakları altında uzanan Bakırçay ovasında işleyen çalışkan Bergama insanını selamlamalı, Çandarlı yönünde denizi, Soma doğrultusunda sıra dağları seyretmelidir.

Gezegenimizde esen yeni barış ve özgürlük rüzgarları "Zeus Sunağının Bergamaya kavuŐması, bu büyük özlemin giderilmesi için" her zamankinden daha umutlu olma olanağı veriyor.

Yarım yüzyıllık tabular ve duvarlar yıkılırken, insanlık binlerce yılın biriktirdiği olumlu değerlere daha çok sahip çıkıyor.

Dün birbirinden kopuk yaşayan toplumlar, hızla gelişen iletişim ve ulaşım olanaklarıyla birbirine daha çok yaklaşıyorlar, kaynaşıyorlar.

İnsanlık adına yaşanan bütün bu olumlu gelişmeler, belki de toplumlararası eşitsizliğin gittikçe sona ereceği, tüm insanların barış içinde birlikte yaşayacağı, değişik toplumsal sistemlerin karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde varolacağı "yepyeni bir dünya" ya uzanan yolculuğun ilk adımlarıdır.

Bu çerçeve içinde bakıldığında, insanların ve insanlığın yarattığı eserlerin, istem dışı bir biçimde "tarihsel ve toplumsal kökenlerinden koparılmasına" karşı çıkmak bir insanlık görevidir.

Bu bağlamda, ait olduğu ortamdan alınarak tarihsel kökeninden koparılan, insanlığın ortak mirası saydığımız "Zeus Sunağı, yapıldığı ve binlerce yıl yaşadığı yere geri dönmelidir."

İki Berlin nasıl birleşiyorsa, iki Almanya nasıl birleşiyorsa Zeus Sunağı da Bergama ile öyle birleşmelidir.

"Bugün Bergama halkı Zeus Sunağını geri istiyor". Bu yönde tüm insanlar Bergama halkına yardımcı olmalıdır.

SEKİZİNCİ HARİKA

Bergamalılar güzelliği sevdiler. Onlar, coşkun Bakırçay'ın kıyısında, sessiz Yunt dağları ile atom bombasına benzeyen çam ağaçlarıyla kaplı Kozak yaylasının yanbaşıda, bu olağanüstü doğal ortamda, bundan iki bin yıl önce, örneksiz güzellikte bir şehir oluşturdular.

Bergamalılar MİLET'li HİPODAMOS'un dik açılarla birbirini kesen sokaklardan, birbirine denk yapı adalarından oluşan, önemli kent yapılarının yan yana bulunduğu yerleşim düzenini beğenmediler.

İnsanın içini gönendiren: süslenmiş, bezenmiş, belki de dünyanın en güzel şehrini yarattılar.

Bergamanın teras biçimli yerleşimi; tiyatrolar, konutlar, yollar, tapınaklar hep bu anlayışın ürünleridir.

SİDON'lu ANTİPATROS, dünyanın yedi harikası arasında ZEUS SUNAĞINI saymaz. Saymaz ama SUNAK tasarımıyla iççiliğiyle, mimarisiyle heykelleriyle, ve görüntüsüyle güzeller güzeli, Bergama Şehrinin göz bebeği, yüz akıdır.

Anayurdundan uzakta olsa bile bugün, antik çağın ayakta kalan en nazlı, en görkemli, en hüner dolu yapısıdır.

Zeus Sunağı 12 metre yüksekliğinde, yaklaşık 35 metre kenarı olan kare bir alana oturan at nalı biçiminde bir yapıdır.

Yapının beş basamaklı temelleri bugün Bergamada, gerçek yerindedir. Şimdi Berlin'de bulunan üstyapı bir podyum, bir kabartmalar kuşağı ve bir kuşatma duvarı niteliğindeki parlak mermer direklerden yapılmış bir sundurmaya dönüşür. Yapının içinde bulunan Sunak masasına yirmi basamaklı süt ağı mermer merdivenlerle çıkarılır.

Sunak ZEUS'un yanısıra, Tanrıça ATHENA ve tüm diğer tanrılara adanmıştı. Antik dönemde insanlar SUNAT'larda yeni adaklarını sunarlar, hem de tanrılara yalnızca sunak önünde tapınırlardı. Ve sunaklara kadınlar giremezdi.

Zeus Sunağını çevreleyen kabartmalarda, GİGANT'larla, DEV'lerle savaşan TANRILAR ölümsüzleşti. Frizlerin doğusunda ZEUS ve ATHENA'nın yanısıra gün ışığı APOLLON ve ay ışığı ARTEMİS, batısında ırmakların tanrısı OKEANOS ve deniz kızlarının babası NEREUS vardı. Kuzeyde ise ORİON ve kader tanrıçaları MOIRALAR, güneyde ise güneş tanrısı HELİOS'un kabartmaları yer alıyordu.

Bu kabartmalar 120 metre uzunluğunda, 2.3 metre yüksekliğinde ve tam 118 taneydiler.

MENEKRATES, DİOYADES, ORESTES gibi nice BERGAMA'lı ve ANADOLU'lu ustanın elinden çıkan bu güzellikler TANRI'ları yumuşak ve ince, DEVleri sert ve kaba çizgilerle anlatıyordu.

Zıt ama birlik içinde uyumu yakalayan bu yeni söylem, ışık ve gölge oyunları ile insanı söyleneleler evreninin derinliklerine çekiyordu.

Yapıtı süsleyen bu frizlerde OLYMPOS tanrılarının hemen hepsinin yansıtılması sanatsal özgünlüğün yanısıra, Zeus Sunağını o çağ insanlarının dinsel ilgisinin ana odaklarından biri durumuna getiriyordu.

Görkemli yapının tam ortasında yer alan kurban taşını çevreleyen duvarları, Bergamanın kurucusu sayılan TELEFOS'un dramatik yaşam öyküsünü anlatan kabartmalar öter.

Dış yapı frizlerinde GİGANT savaşları gibi o yıllar için evrensel sayılan bir konuyla beraber iç yapıda Bergamanın kuruluş söylencesi gibi yerel bir konunun işlenmesi; yapıyı tasarlayanların ZEUS SUNAĞI aracılığıyla evrensel ile yereli kaynaştırdıklarının bir göstergesidir.

Bugün, "insanların övünç duyacağı", "akıllara durgunluk veren", "görenleri büyüleyen", "eşsiz ve olağanüstü " gibi nitelemelerle tanımlanan, birçok insanın, birçok ustanın kollektif ürünü olan ZEUS SUNAĞI dünyanın sekizinci harikasıdır.

Eğer SİDON'lu ANTİPATROS, Bergamanın Sunağını görseydi, onun erişilmezliği karşısında tüyleri ürperir, onu dünyanın sekizinci harikası sayardı.

Herhalde, ANTİPATROS, bugün SUNAĞIN Bergamada değil, kendi zamanında ilkel toplulukların yaşadığı BERLİN'e kaçırıldığını duysaydı, şaşkınlığa uğrar, bu haksızlığa karşı isyan ederdi. Günümüzde öz topraklarından çok uzaklarda, zamana karşı direnen ZEUS SUNAĞI evine dönmeli ve 120 yıl önce yapılan bu yanlışlık sona ermelidir.

İNSANLIĞIN İZLERİ

Bergama halkı yıllardan beri zaman zaman yükselen, zaman zaman sessizleşen bir tutumla Zeus Sunağını geri istiyor. Bu süreklilik Bergama halkının bu isteğinde ne kadar kararlı olduğunu gösteriyor. Çünkü Zeus Sunağının Berlin'de bulunması eşi görülmemiş bir durumdur.

"Sunak bir heykel, bir sikke, bir tablo değil bir şehrin, Bergamanın bir parçasıdır." Bergamalılar, 120 yıl önce temellerinden koparılan şehirlerinin bir parçasını istiyorlar.

Bugün Zeus Sunağını Berlinde görenlerin, onun görkemi karşısında tüyleri diken diken oluyor Otuzbeş metre genişliğinde ve derinliğinde, dört katlı apartman yüksekliğindeki anıtsal yapısıyla Sunak, "Bergama insanının yaptığı, insanlık tarihinin övünç duyacağı baş yapıtlardan biridir. Hatta bu anıtsal niteliği ile Avrupa GOTİK mimarisinin bile atası sayılır.

Üzerindeki kabartmalar sanatta çığır açan, mermere ilk kez duyguyu işleyen Bergama Heykelcilik Okulunun paha biçilmez örnekleridir.

Mermer sunağı çevreleyen, duvarı süsleyen kabartmalar tarihsel Bergamanın kurucusu sayılan Herakles'in oğlu TELEFOS'un efsanevi yaşamını anlatır. Bu bakışla Bakırçayın insanları kendi köklerini tanrısal kaynaklara dayandırır.

Bu yerel konunun yanı sıra, ana yapıyı saran süslemelerde ZEUS soyu ile Gigantların, devlerin savaşının anlatılması, bu anlatımda kullanılan insancıl uslu Bergamalıların evrensel anlayış bakımından ne denli yüce yaklaşımlara vardığını gösterir.

Bergamalılar Zeus Sunağını Berlin'in nemli havasında çürüsün diye yapmadılar. Sunak 2000 yıl Akdeniz güneşinin altında Bergama Akrapolünden Bakırçay ovasını seyretti. 120 yıldır Berlin'de tutsaktır.

Bergamalılar Zeus Sunağını geri istiyor. Bu görev önce Bergamalılara düşer. Bu istem Bergama insanının yaşadıkları kente sevgi ve saygılarının bir ifadesidir.

Bugün, Bergamanın yapıtlarıyla birlikte, yağmalanan Anadolu uygarlığının seçkin parçaları dünyanın dört bir yanında boynu bükük duruyor, tarihsel varlıklarının, kültürel değerlerinin sahibi Anadolu halkıdır.

Bu kapsamda düşünüldüğünde Berlindeki Brandenburg kapısının "Bergama"da Londra'daki "Big Ben" saat kulesinin "Bodrum"da, Viyana Saraylarının "Selçuk"da bulunması ne denli saçmaysa, Zeus Sunağının Berlinde bulunması o denli anlamsızdır.

Berlindeki Siegel (Zafer) anıtı bir Osmanlı Paşası tarafından Bergama'ya kaçırılıyorsa, bugün bu anıt Bergama "İstiklal Meydanında" bulunsaydı Bir Berlin'li, bir Alman, bir insan ne düşünürdü, nasıl davranırdı?

Kendi kentlerine geçmişi ile birlikte sahip çıkan ve bundan onur duyan Bergamalılar, bugünde dünyaya evrensel açıdan bakıyor. "Her taş yerinde ağırdır" diyor. "Her tarihsel eser yapıldığı yerde sergilensin" diyor. Tarihsel eserlere sahip çıkma bilincinin tüm ülkede, tüm dünyada yükselmesini istiyor.

Zeus Sunağı Dünyada yurdundan koparılmış tarihsel eserlerin simgesidir.

Bilimsel teknolojik gelişmelerin bugün bir avuç içi durumuna getirdiği dünyada insanlık kültürel varlıkların korunması, tarihsel değerlerinin yapıldıkları yerde olması gerektiği bilincine varmalıdır.

İnsanlık geçmişte Zeus Sunağı gibi çok görkemli izler bıraktı. Bu eşsiz yapıtın evine dönmesiyle insanlık, bıraktığı anlamlı izlere bir yenisini katmalıdır.

TARİH TANIKTIR

Anadoluda bugün 3500'ü aşkın ören yeri, saptanabilmiş tarihsel yerleşim merkezi var!

"Akdenize bir kıvrak başı gibi uzanan" bu topraklar, değişik halklara yurt, çeşitli uygarlıklara yatak olmuş,

Ve bu topraklarda harcanan emek, edinilen bilgi birbirinden değişik olağanüstü izler bırakmış.

Hem yıkan hem onaran, yıktığının yerine daha iyisini yapabilen bu insanlar; bazan yaşadıkları yerleri terketmişler, kimi zaman uygarlıklarına

üstün gelen vahşi şiddete boyun eğmişler, kimi zamanda bu yerler doğaya ve akıp giden zamana karşı direnememiş.

Roma çağının en parlak devrinde, ikibin yıl önce; Bergama Akropolisinde ve eteklerinde 200 bin kişi yaşıyordu.

Bu insanların dört ayrı mekanda, toplam yüzbin kişilik oturma yerine sahip tiyatroları vardı. Üç ayrı yaş gurubu için üç değişik gimnazyumları, spor alanları vardı. 200 bin ciltlik kütüphaneleri vardı. Vardı. Vardı...

Sonra Hristiyanlık geldi. İncil ünlü Zeus Sunağına "Şeytanın Tapmağı" diyordu. İsa'nın ardılları Mısır tanrısı Serapis adına yapılan Anadolu'nun en yüksek yapısını Hristiyanlığın ilk yedi kilisesinden birine dönüştürdü. Oniki havariden biri olan St. Jean'ın avucunun içindeki yedi yıldızdan biri Bergama idi.

Anadoluya 150 yıl egemen olan Bizanslı "tasvir, kırıcılar", resime ve heykele karşı olanların iktidarı o güzelim tapınakları, o anlam yüklü heykelleri paramparça ettiler.

İnce düşüncenin, hünerli ellerin erişilmez ürünleri, rüzgarın gücüyle, toprağın örtüsüyle ağır ağır doğanın koinunda uykuya daldı.

"Uzak Asya'dan dörtünale gelenler", Türkler, bu gizemli kalıntıların yanıbaşında yaşayan insanlarla yavaş yavaş kaynaştılar. Onları etkilediler, onlardan etkilendiler. Getirdikleri kültür Anadolu'da buldukları kültürle harman oldu.

Bu topraklarda yaşayan diğer halklar gibi Türkler de tarihsel kalıntılarla sarmaş dolaş yaşadılar. Kimini korudular, özen gösterdiler; köprülerinden geçtiler, sularından içtiler, kimini bozdular, zarar verdiler. Sur taşlarından ev, mermerlerden kireç yaptılar.

Ama geçmişin izleri, hep ama hep Anadolu'da kaldı.

1760'da Bergama'ya gelen İngiliz gezgin Dallaway. "Zeus Mabedi-ni" oldukça korunmuş bir biçimde bulunduğunu belirtiyordu. 1830'larda yöreye gelen Fransız Tarihçi Texier "Büyük Zeus Sunağı anıtsal görüntüsü ile Bakırçay Vadisine egemen bir noktada duruyor" diye yazıyordu.

Ve Sunak 1870'lerde bir yabancı el tarafından ender bir çiçek gibi toprağından sökülünceye kadar orda kaldı.

Zeus Sunağını temellerinden koparanlar, bunu korumak adına yapanlar 19. yüzyıl sonlarında yükselen imparatorluklarına yeni kültürel kök arayanlardır. Dünyayı paylaşmada gösterdikleri insanlık dışı davranışları saklamaya çalışmışlardır.

Bugün Anadolu insanı toprağına, taşına, Zeus Sunağına sahip çıkıyor. Buna tarih tanıktır.

GÖZÜ YAŞLI BİR SUNAK

Eski zamanlar, fiziksel olarak güçsüz ama akıllı insanoğlunun doğa ile olan acımasız savaşının bir akışıdır.

Bu güçsüzlük ve çevrede olanı anlama isteğı insanları bilinçlerinde olağanüstü varlıklar yaratmaya ve onlara inanmaya yöneltti.

Tapınaklar bu inançların barındığı, yaşadığı mekanlardı. Ve bu mekanlar hep güzel olsun, hep görkemli olsun istendi. Olağanüstü varlıklara olağanüstü yapılar yakıştırıldı.

Zeus Sunağı bunların başlıcalarındandır. O, kutlu Bergama tepesinde binlerce yıl insanların acılarını dindirmeye, onlara güç vermeye hizmet etti.

Binbir türlü doğal ve insansal yıkıma ve zamanla unutulmasına karşın varlığını çağımıza değin sürdürdü.

Onu tekrar insanlığın dikkatine sunan Carl Human adlı bir Almandır.

Carl Human bir yol mühendisiydi. 1865'lerde Anadoluya geldi. Bergama Dikili Karayolunun yapımında görevliydi. Taşa gereksinimi oldu, onu Bergamaya gönderdiler.

Bir zamanlar ikiyüzbin kişinin yaşadığı bu kentte elbette taş çoktu!

Human, tarihi yapıların çokluğu karşısında şaşırđı. Bilgili bir insandı. Eski kitaplardan ve özellikle İncilden Bergamada büyük bir tapınağın olduğunu biliyordu.

Sunağı, önce Bakırçay kıyısında Sindel köyü yakınlarında aradı. Sonra Akropolde Bizans duvarlarının arasında, üzerinde o inanılmaz güzellikteki kabartmaların yer aldığı mermer frizleri gördü. Heyecanlandı. Burda birşeyler vardı.

Bergamada bir ev kiraladı. 1865'den 1871'e değin ne bulduysa, ne topladıysa gizlice Berlin'e gönderdi. Prusya Müzeler Müdürü Aleksander Conze tanıdığı bir kişi idi.

Conze'nin önerisiyle 1871 yılında hiç kimseye bilgi vermeden, hiç bir resmi kuruluştan izin almadan Sunağın bulunduğu yerde kazılara başladı.

Sunak yavaş yavaş; apak merdivenleriyle, narin sütunlarıyla, olağan-dışı kabartmalarıyla ortaya çıktı.

O yıllar, dünyayı paylaşma kavgası yapan Avrupalı yeni zengin devletlerin yükseliş yıllarıydı.

Sanayi devrimi ve kapitalizmin gelişmesi Avrupa'da toplumsal gelişmenin ve varlıklılığın artmasını getirmişti.

Görkemli günler yaşayan Avrupa kendine yeni kültürel kökler arıyordu. Kendi kültürlerini geçmişin parlak kültürlerine bağlama düşüncesiyle İngilizler, Fransızlar Almanlar Ege'nin ve Akdenizin kültürel varlıklarını yağmalıyor, kendi ülkelerine taşıyordu. Hatta bu yağmada aralarında müthiş bir yarış vardı.

Bergama Sunağını alıp götürmek için British Museum Müdürü Newton ile Prusyalı Conze arasında süren sessiz çekişme bugün biliniyor.

Ama ellerini çabuk tutan, Conze ve Human oldu. Human, kazı sırasında tuttuğu kazı günlüğünde; yaptığı kaçak kazıyı, bulduklarını Almanya'ya gizlice ve ivedilikle nasıl gönderdiğini ürkek ve korkulu bir dille ayan beyan anlatır.

İri boynuzlu kara mandaların çektiği kağnılarla sunak Dikili'ye, deniz kıyısına taşındı.

Gözü yaşlı Sunak savaş gemilerine yüklendi; büyük bir riskle, karanlık derin sularda kaybolma tehlikesi içinde,, fırtınalı denizleri aşarak hiç bilmediği, hiç tanımadığı topraklara indi.

Zeus Sunağını toprağından koparan Human, yaptığı işin yasadışılığından korktu. 1878 yılında kazı izni almak için Osmanlı Devleti Yetkililerine başvurdu.

Yeni kazı yapmak için II. Abdülhamit yönetimiyle şaibeli ve içeriğinin ne olduğu belirsiz anlaşmalar yaptı.

Bugün Almanların, Zeus Sunağının kaçırılması ile ilgili olarak, "Sunağın Almanya'da bulunması yasaldir, elimizde izin var, belge var" de-yip, bu belgeleri kimseye göstermemelerinin nedeni budur.

Anlaşmaya göre, güya çıkan yapıtların üçte biri Sultana, üçte biri toprak sahibine, üçte biri kazı yapana, yani Almanlara verilecekti. Paylaşımada adaleti ise yansız bir kişi sağlayacaktı.

Bu kişi, ne yazık ki, İzmirdeki Osmanlı Bankasının Müdürü Göttingen'li bir Almandı. Değerli buluntuları Prusyalılara, değersiz taşları Osmanlılara bıraktı.

Sunağı söküp götürdüğü yetmiyormuş gibi, Carl Human; elindeki altının değerini bilmeyen bir çocuğu şekerle kandırıp altını alan kurnazlar gibi, bu anlaşmanın gölgesine sığınarak, bugün Berlin Müzelerini dolduran birçok Bergamalı heykeli Prusyaya götürdü.

Bir kezinde, Humanın kağı kervanının uzunluğu Bergamada büyük heyecan ve tedirginlik yarattı. Bergama ayağa kalktı. Halk kervanın önünü kesti. Sultana haber saldılar. Rivayete göre, İstanbul'dan gelen dili kuruyasınca sırmalı bir Paşa "altın değilmiş, taşmış bunlar" deyip geri döndü.

Demek Bergamalılar 120 yıl önce taşlarına, topraklarına sahip çıkmışlar.

Belgeler ışığında bugün anlaşılıyor ki denetimsiz çalışan Carl Human 13 yıl boyunca Bergamayı açıkça talan etti. Zeus Sunağını taş taş, sütun sütun Berline kaçırdı. Bugün, alındığı ileri sürülen iznin; Sunak için değil Sunak kaçırıldıktan sonraki dönem yapılan kazıları kapsadığı biliniyor.

Yine bugün elde bulunan bazı belgelere göre ise Prusya Şansölyesi Sultana tarihi taşların korumak için ödünç olarak verilmesine teşekkür ediyordu.

Bergamadan Berline parça parça sürgüne götürülen Zeus Sunağı orada yeniden kuruldu.

İkibin yıl onurla Anadolu insanının acılarına ve sevinçlerine ortak olan Zeus Sunağı 120 yıldır kafese konmuş bir aslan gibi Berlinde koca bir binada çilesini dolduruyor.

Carl Human, bir Alman, bir yol mühendisi, Zeus Sunağını Bergamada gün ışığına çıkararak bir adam. Onu Berline götüren kişi. Bu insan, acaba bir kutlu kişi midir, yoksa bir lanetli kişi mi?

Ama Carl Human bugün Bergamadadır. Mezarı Zeus Sunağının Bergamada bulunan temellerinin eteğindedir.

Zeus Sunağı Berlindedir. Carl Human Bergamadadır.

Bu bir çelişki midir, yoksa Carl Human'ın ölümüyle, olması gereken yönünde verdiği bir işaret mi?